

واکاوی فقهی - حقوقی مقام زن در شعار «زن، زندگی، آزادی»

آیت اله اسماعیلی^۱، (مربی گروه معارف اسلامی دانشگاه پدافند هوایی خاتم الانبیا(ص)، تهران، ایران.)

علی سعیدی (مدرس گروه معارف اسلامی دانشگاه پدافند هوایی خاتم الانبیا(ص)، تهران، ایران.)

چکیده

زنان در طول تاریخ همیشه مورد توجه و بعضاً سوءاستفاده قرار گرفته‌اند و ادیان الهی و مکاتب نوظهور هم از این مبحث غفلت ننموده‌اند. جایگاه و ارزش زن و مرد نزد خداوند، بر اساس تقوایشان محاسبه می‌شود. بعضاً به بهانه حمایت از زنان، جنبش‌های حمایتی به وسیله برخی افراد، سیاست‌مداران و دولت‌مردان کشورهای متخاصم تشکیل می‌شود. سال 1401 به بهانه حمایت از زنان در کشور جنبشی در حمایت از زنان با شعار «زن، زندگی، آزادی» آغاز شد که عده‌ای دانسته یا ندانسته با آن همراهی کردند، این امر باعث واکاوی مفهوم زن در این شعار از منظر فقه و حقوق شد. سؤالی که پیش می‌آید این است که جایگاه فقهی-حقوقی زن چگونه است؟ روش انجام این تحقیق با استفاده از کتب، مقالات و پایان‌نامه‌ها کتابخانه‌ای بوده و به صورت توصیفی-تحلیلی انجام شده است. پس از بررسی آیات قرآنی و روایات مختلف (منابع فقهی) و همچنین برخی مواد قانونی (داخلی و حقوق بشر) نتایج گویای آن بود که اسلام و برخی از ادیان الهی دیگر، جنسیت را عامل برتری ندانسته لیکن در قرآن، تقوای الهی عامل برتری بیان شده و نمونه‌هایی از زنان اسوه برای مؤمنان مرد و زن همچون آسیه همسر فرعون و مریم مادر حضرت عیسی(ع) را ذکر نموده است.

کلید واژگان: فقه، حقوق، مقام زن، شعار «زن، زندگی، آزادی».

مقدمه

زن همواره از عوامل مؤثر در آرامش یا تشویش محیط خانواده و جامعه بوده است، یعنی اگر کرامت و شأن او رعایت شود خانواده و جامعه در آرامش روانی به سر می‌برد و در صورتی که جایگاه و مقام او نادیده یا احیاناً مورد بی‌مهری و خدشه وارد شود آن موقع خانواده و جامعه دچار نوعی تشویش و آسیب روانی می‌شود. جمهوری اسلامی ایران که قوانین خود را از فقه و حقوق اسلامی دریافت داشته همواره مقام زن را در خانواده و جامعه مورد تکریم قرار داده و قوانین حمایتی از او را در دستور کار خود قرار داده است. این مهم با بررسی قوانین و منابع فقهی روشن و شفاف‌تر خواهد بود. حدود 400 آیه از آیات قرآن به جایگاه و مقام زنان اشاره دارد. فقه اسلامی، ضمن به رسمیت و محترم شمردن حق جنسی زوجین، غریزه، تدابیری در چارچوب خانواده پیش‌بینی نموده است. قرآن کریم نقش زن در دو بعد ایمان و کفر را توضیح داده و نمونه‌ای از زن‌های متدین (الگوی- مثبت) و زنان غیرمتدین (الگوی منفی و بدنامی) را بیان نموده حدود 76 آیه قرآن (مثال زنان شایسته و زنان غیرمستحق) 11 آیه مربوط به زنان نیک و 63 آیه مربوط به زنان بد می‌باشد، همچنین در قرآن کریم از چهار زن ظالم (زنان حضرت نوح(ع)، حضرت لوط(ع)، زنان عزیز مصر و همسر ابولهب) نام برده است. در قرآن، واژه حق بدون مشتقات، ۲۷۸ بار به کار

1 - (نویسنده مسؤول).

رفته است. قانون اساسی به حقوق یکسان و مساوی زن و مرد به صراحت سفارش کرده است. منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در ۳ بخش و ۵ فصل و ۱۴۸ بند، سال ۱۳۸۳ توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی ایران تصویب شد. اصل ۱۰ قانون اساسی خانواده واحد بنیادین جامعه اسلامی است. طبق آیات قرآن و عهدین، برخورداری انسان از فطرت خداشناسی مربوط به وجود انسانی بوده نه جنسیت. (قاسمی، ۱۳۹۶، ۱). اصل جواز اشتغال زنان مورد تأکید کتاب، سنت و عقل است. قوانین-پیشگیری از خشونت خانگی در نظام حقوقی ایران عبارت است از: ۱- تساوی حقوق و رفع تبعیضات ناروا و مصونیت حیثیت و ممنوعیت از اضرار به غیر. ۲- قوانین تحت عنوان حقوق زن، خانواده و زوجة. مفهوم تبعیض در ارتباط با مفاهیم عدالت و برابری، متفاوت است. یکی از چهار دسته اصول و حقوق پذیرفته شده بر اساس اعلامیه ۱۹۸۸ سازمان بین‌المللی کار، اصل عدم تبعیض است. یکی از مبانی فکری حاکم بر کنوانسیون‌های بین‌المللی تأکید بر تساوی زنان با مردان است. در اندیشه‌ی دینی اسلام ۱- تأکید بر حفظ هویت مستقل انسانی زن ۲- نقش ممتاز او در خانواده در قالب مادری ۳- خصلت‌های منحصر به فردش در ارائه‌ی نقش همسری، برای وی شخصیتی حقوقی به وجود آورده است. (صدقیانی-تبریزی، ۱۴۰۱: ۱).

در مقاطع مختلف با بهانه‌هایی از قبیل حمایت از زنان و به دفاع از آنها در کشورهایی همچون ایران که به دنبال استقلال و نفی سبیل سایر دول و کشورهاست، را با چالش‌هایی که از آن به حمایت از حقوق زنان تعبیر می‌نمایند، روبرو می‌نمایند که در سال گذشته با اتفاق ناگواری که رخ داد و عدم اطلاع‌رسانی متولیان امر، عده‌ای با این بهانه (حمایت از زنان) شعارهایی از جمله زن، زندگی، آزادی را برگزیدند و عده‌ای را با خود همراه نمودند. این تحقیق به دنبال بررسی و واکاوی فقهی-حقوقی مقام زن در شعار «زن، زندگی، آزادی» بوده و سؤالی که مطرح می‌شود این است که مقام زن در شعار «زن، زندگی، آزادی» در فقه و حقوق چگونه است؟ آیا منابع فقهی-حقوقی مقام و جایگاه زن را کمتر از مردان شناخته و آیا زنان می‌توانند همچون مردان در عرصه‌های مختلف اجتماعی حضور یابند؟

۱- زن در منابع فقهی

۱-۱- زن در قرآن

زن در سیمای قرآنی همانند مرد در یک ردیف و با یک خطاب - «یا ایها الناس»، «یا ایها الذین آمنوا»- مخاطب قرار داده است. در قرآن کریم به منظور اهمیت زنان و نقش آنها در اجتماع حدود ۴۰۰ آیه درباره آنان نازل شده است. (جلیلی، ۱۳۸۴: ۲۰). خداوند متعال، خلقت زن را ترسیم و به دفاع از شخصیت و جنسیت زن در تمامی عرصه‌ها، پرداخته است. در طول تاریخ با جنس زن مواجهه صورت گرفته و در پهنه‌های تاریخی و جغرافیایی عضوی درجه دویا کمتر از آن بوده است. در برخی جوامع زن به شکل کالا یا حیوان دست به دست شده، بار می‌برده، آتش شهوت مردان را خاموش و خدمت آنان می‌نموده و گاهی هم گوشتش غذای مهمانی‌های باشکوه می‌شد. (طباطبایی، ۱۳۸۱: ۹۶). فقه اسلامی، ضمن به رسمیت و محترم شمردن حق جنسی زوجین، برای ارضا و مدیریت و بهتر این غریزه، تدابیری در چارچوب خانواده پیش‌بینی نموده است؛ تدابیر مذکور، جنبه‌حمایتی و بازدارنده دارد. مطالعه منابع فقهی گویای این است که عمل نکردن به دستور دین در چهار حوزه معاشرت به معروف نسبت به زن (عاملی، ۱۴۱۰ق، ج ۸: ۳۶۲)، قسم (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۳۱: ۳۰)، نفقه (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۳۰۲: ۳۰) و مواقعه (حلی، ۱۴۰۸، ج ۳: ۵۰) از جمله مصداق‌های نشوز مرد بوده و طبق آیه قرآن، زن در صورت بیم از نشوز، بایستی اقدام به برطرف نمودن آن نماید. (مرادی و احدی، ۱۳۹۴: ۳۷۲).

بر اساس دو آیه 21 روم ۱ و آیه 189 اعراف ۲، هدف از خلقت زن از منظر قرآن ایجاد سکونت، آرامش، ایجاد فضایی امن و پویا و مؤانست در محیط خانواده می باشد. قرآن کریم در آیه 97 سوره نحل ۳، می فرماید: زن و مرد هردو می توانند نقش - آفرین حیات طیبیه باشند و ملاک و معیار اصلی دستیابی آن، ایمان و عمل صالح می باشد. جایگاه زن براساس آموزه های اسلام: 1- حضور اجتماعی - سیاسی؛ آیات 97 و 98 نساء، آیه 12 ممتحنه. 2- حضور در میادین مبارزه، امر به معروف؛ آیه 71 توبه. 3- حضور در کار و اجتماع؛ آیات 23-26 قصص. 4- عرصه اقتصادی؛ آیه 32 نساء. (حسن آبادی، 1397: 1)

قرآن کریم نقش زن در دو بعد ایمان و کفر را توضیح می دهد. می توان نمونه ای از زن های متدین (الگوی تغییر و آثار مثبت) و زنان غیرمتدین (الگوی پستی فضایل انسانی و همچنین بدنامی او) از طریق آیات قرآن شناخت. حدود 76 آیه دربرگیرنده مثال برای زنان شایسته و زنان غیرمستحق بوده که 11 آیه مربوط به زنان نیک و 63 آیه دیگر مربوط به زنان بد می باشد. ارتباط با پیامبران وجه افتراق مشترک برای این دو گروه زنان بوده است. (عبدعلی البویدام، 1401، 1). قرآن، از مریم و زن فرعون (آسیه) مثل و نمونه برای مؤمنان در آیات 11 و 12 سوره تحریم یاد می کند. (وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ... * و مریم ابْنَتَ عِمْرَانَ ...) (تحریم، ۱۲ و ۱۱)؛ و برای کسانی که ایمان آورده اند خدا همسر فرعون را مثل آورده.... و مریم دختر عمران ... همچنین در آیه 10 سوره تحریم، زنان نوح و لوط را برای کافران مثل می آورد: «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ...» (تحریم، ۱۰)؛ «خدا برای کسانی که کفر ورزیده اند زن نوح و زن لوط را مثل آورده...». آیه 195 سوره آل عمران به صراحت برای زنان و مردان کارهایشان را دارای پاداش یکسان می دانست (فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتِي... (آل عمران، 195) من عمل هیچ صاحب عملی از شما را، مرد یا زن، که همه از یکدیگر تباها نمی کنم.... در حدیث قدسی از قول خداوند، جمع خیر دنیا و آخرت برای مرد مسلمان هنگام اراده الهی، قلب خاشع، لسان ذاکر، همسر مؤمن... است. (کلینی، ۱۳۸۸: ۳۲۷).

1-2- زن در نهج البلاغه

نامه 31 نهج البلاغه (نامه به امام حسن مجتبی (ع)) توصیه و سفارش به زنان می نماید و جمله معروف «وَلَا تُمْلِكِ الْمَرْأَةُ مِنْ أَمْرِهَا مَا جَاوَزَ نَفْسَهَا فَإِنَّ الْمَرْأَةَ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ» یعنی کاری که برتر از توانایی زن است به او وامگذار، که زن گل بهاری است، نه پهلوانی (خدمتکاری) سخت کوش؛ را بیان می نمایند. اکثر شارحان نهج البلاغه مراد و منظور انتقادگرایانه حضرت علی (ع)، درباره زنان، تنها عایشه است که جریان جمل را در زمان ایشان راه انداخته و موجب کشته شدن بسیاری از مسلمانان گشت. برای فهم درست موضع اسلام، راجع به حقوق عمومی بشر و حقوق اختصاصی زن، بایستی بین جایگاه زن، قبل از اسلام و امتیازات جدیدی که اسلام به زن اعطاء کرده، مقایسه ای تاریخی شود. (نصیری، 1391، 1). از مهمترین موضوعات نهج البلاغه نوع نگرش امام علی علیه السلام به زن بوده که چهار گروه فکری در این خصوص وجود دارد؛ گروه اول: حمل به ظاهر سخنان آن حضرت داشته. گروه دوم: توجیه منطقی با ارائه دلایل. گروه سوم: انتساب کلام به حضرت را منتفی و در سند تشکیک نموده. گروه چهارم: نسبت زن ستیزی با نگاهی سطحی نگرانه، به امام علی علیه السلام، مطابق

1- « خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا »

2- « وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا... »

3- « مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتِي وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَوةً طَيِّبَةً »

آیات قرآن و سیره نبوی صلی الله علیه وآله و سلم، و از همه مهم تر مسائل علمی روانشناسی، مقصود از تعبیر حضرت علی علیه السلام در مورد زنان، از لحاظ فنی و منطقی قابل پذیرش بوده، که نگاه امام علی علیه السلام به زن، با نگاه قرآن به او یکسان است. (اسماعیلی، 1397، 1). قاعده نفی سبیل، مستند به آیه 141 سوره مبارکه نساء «... وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» می باشد که کفار هرگز نمی توانند بر مسلمین غلبه کنند. حتی رابطه نسبی با کفار نمی تواند مجوزی برای ایجاد رابطه دوستی با کسانی باشد که کفر را بر ایمان ترجیح می دهند. زن مسلمان نمی تواند با کافر ازدواج کند و نیز مرد مسلمان نمی تواند با زن کافر ازدواج کند و احتیاط عدم ازدواج دائم مرد مسلمان با زن اهل کتاب است و تنها ازدواج موقت جایز می باشد. (شمسی، 1397، 1).

1-3- زن در منابع حقوقی

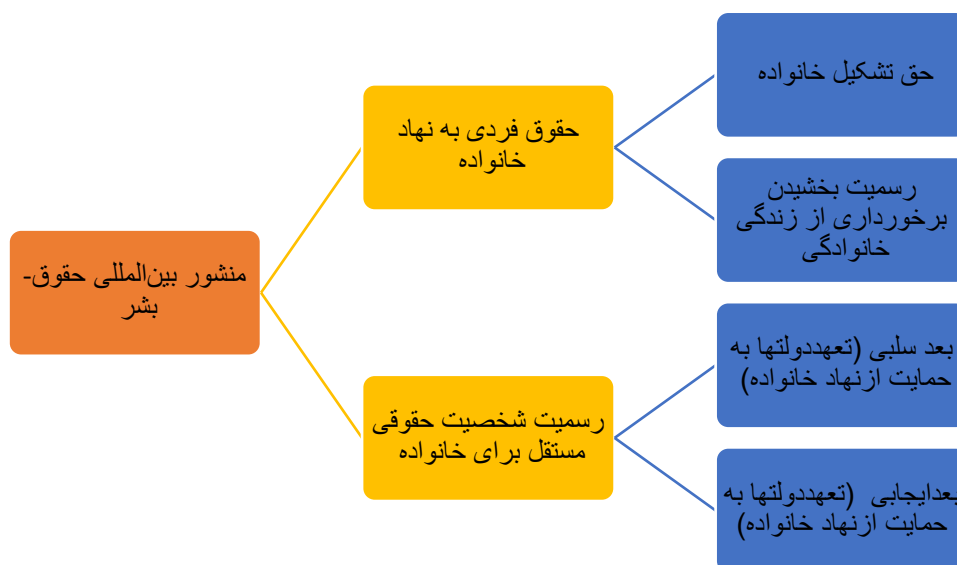
واژه حق بدون مشتقات، ۲۷۸ بار در قرآن آمده و قانون اساسی هم به حقوق یکسان و مساوی زن و مرد به صراحت سفارش کرده است. اعلامیه جهانی حقوق بشر تأکید دارد که: همه افراد در برابر قانون یکسان و مساوی بوده و از امتیاز مساوی برخوردار و دولت ها موظف به فراهم نمودن شرایط بهره مندی همه افراد در استفاده از قانون هستند. (وجدان طلب فومنی، 1392، 1). فقه اسلامی برای حفظ و رعایت حدود و تمتع حداکثری، حقوق جنسی (یکی از حقوق زوجین نسبت به یکدیگر) مدنظر قرار گرفته است. رویکردهای مداخله ای دولت در نهاد خانواده: دیدگاه اول - انحصار نهاد خانواده در حوزه ی حقوق خصوصی (مردود بودن دخالت دولت در نهاد خانواده). دیدگاه دوم - قائل بودن ماهیتی دوگانه (خصوصی و عمومی) برای خانواده (مجاز بودن مداخله دولت در ماهیت عمومی خانواده). در نظام حقوقی ایران، براساس نظریه ی مداخله ی مطلوب (مداخله ای حداقلی از طرف دولت در عین حمایت و حفاظت حداکثری از نهاد خانواده) روند قانون گذاری در زمینه های مالی، حقوقی و کیفری برای حفاظت از نهاد خانواده شکل گرفته که بسیاری از موارد در جهت حفظ منافع زنان و فرزندان در کنار حقوق مردان بوده است. (ابوطالب، 1401، 1). سال 1383 شورای عالی انقلاب فرهنگی ایران، منشور حقوق و مسئولیت های زنان در ۳ بخش و ۵ فصل و ۱۴۸ بند، به عنوان یک سند مرجع در سیاست گذاری در امور فرهنگی و اجتماعی، با پیشنهاد شورای فرهنگی واجتماعی زنان تصویب و ضمن مبنای سیاست گذاری، قانون گذاری و برنامه ریزی در امور زنان در همه دستگاه ها بودن، مبنای تبیین و معرفی مقام زن در جمهوری اسلامی ایران در مجامع بین المللی نیز می باشد. (منشور حقوق و مسئولیت های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران). کنوانسیون امحای کلیه اشکال تبعیض علیه زنان یا کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان، یکی از اسناد بین المللی که در زمینه رفع تبعیض های جنسی از زنان تصویب شده، ماده 16 کنوانسیون (نشان دهنده تساوی حقوق زن و مرد در مقوله ازدواج و حق جنسی مساوی) بیان می دارد: «دولت عضو به منظور رفع تبعیض از زنان در همه امور مربوط به ازدواج و روابط خانوادگی، همه اقدامات مقتضی را به عمل خواهند آورد». تضاد داشتن آموزه های اسلام با دیدگاه کنوانسیون در برخی زمینه ها منبعث از نگاه نظام ارزشی اسلام به جایگاه زن و مرد و توجه به تفاوت های واقعی آنها از نظر فیزیولوژیک و روانشناختی می باشد. (فیاضی، 1399، 1)

مقررات متفاوت قانون مجازات اسلامی درباره زن و مرد در سه دسته تقسیم بندی می شود: 1- تفاوت در اجرای مجازات 2- تفاوت در معافیت از مجازات 3- تفاوت در نوع و میزان مجازات. برخی از مسئولیت های زنان جنبه حمایتی داشته و برخی به ظاهر تبعیض آمیزند (همچون سن مسئولیت کیفری، شهادت، دیه و قصاص). نظام کیفری اسلام، انسان را آزاد و مختار دانسته و مسئولیت کیفری را مبتنی بر اختیار و تمیز و ادراک عمل می داند. (حکیم اول، 1397، 1). عدالت جنسیتی به معنای رعایت

تناسب زنان و مردان در دسترسی به امکانات با تفاوت‌های زن و مرد می‌باشد. نگاه به عدالت جنسیتی بایستی توأم با توجه به تفاوت‌های تکوینی زن و مرد باشد. (بوذرپور، 1398، 1). پس از جنگ جهانی دوم و از زمان تصویب منشور حقوق ملل متحد و اعلامیه جهانی حقوق بشر، مجموعه‌ای از اسناد بین‌المللی حقوق بشر به طور خاص و یا عام مرتبط با زنان می‌باشد. در همه موارد تمرکز و توجه به مسئله زنان، رفع تبعیض علیه آنها و ایجاد برابری جنسیتی بوده است. در بیشتر اسناد حقوق بشری به مسئله نکاح و یا تأثیر اراده زنان در تشکیل این نهاد توجهی نشده، ولی در فقه و حقوق داخلی توجه ویژه‌ای به عقد نکاح و تشکیل آن شده است. قواعد مختلفی در فقه از بدو تشکیل، اراده زن را پایه‌گذار اصلی عقد نکاح می‌داند تا آثار و مباحث ناشی از نکاح، از حقوق مالی گرفته تا تکالیف غیرمالی دیگر، قصد و اراده زن شرط اصلی بوجود آمدن آن می‌باشد. (مسعودسینکی، 1401، 1).

خانواده بستری برای ظهور و تجلی عشق، مهربانی و ایثار است. تخصیص بهینه منابع در خانواده و تخصصی شدن فعالیت زنان و شوهران در زمینه‌ای که مهارت بیشتری در آن دارند، موجب کارآمدی بیش‌تر خانواده می‌شود. بر اساس اصل تخصیص بهینه منابع، برابری غیر مستقیم و غایی حقوق مالی زوجین مطلوب‌تر از برابری مستقیم حقوق ایشان است. لذا مدل فقهی حقوق مالی زوجین کارآمدی بیش‌تری نسبت به مدل‌های شناخته شده در حقوق غرب دارد. در راستای تحلیل فقهی و حقوقی مالی زوجه مسائلی همچون موضوع و سقوط نفقه و حق حبس زوجه، اموال موضوع ارث زوجه، مشروعیت شرط تنصیف دارایی زوجین هنگام طلاق مورد بررسی قرار گرفته است. (علی‌پورکبته، 1394، 1).

در ماده 23 میثاق و اعلامیه حقوق بشر بین‌المللی حقوق مدنی، سیاسی علاوه بر تأکید بر حمایت از نهاد خانواده، «حق ازدواج و تشکیل خانواده» و «تساوی حقوق و مسئولیت‌های زوجین» را به عنوان یک کل منسجم در نظر گرفته است. بند اول ماده 10 میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ خانواده را عنصر طبیعی و اساسی جامعه دانسته و معتقد است باید از حمایت و دستگیری بی‌پایان برخوردار شود. تعهدات دولتها برای حمایت از تشکیل، تحکیم و استمرار خانواده این گونه است که دولتها موظف به احترام به تمامیت حیات خانوادگی بوده، و فراهم نمودن امکان تشکیل خانواده طبیعی. 1- نهاد خانواده، طبیعی و تشکیل شده از پیوند یک زن و مرد، 2- تمایل کلی منشور به خانواده، فردی-نهادی است.

*نمودار 1- خانواده در منشور بین المللی حقوق بشر

یکی از مباحث مهم ذیل حقوق خانواده، تکالیف و حقوق زنان است؛ در تمام ادوار تاریخی اینکه زنان در خانواده از چه حقوق و چه تکالیفی برخوردار هستند محل بحث و نظر بوده لذا دیدگاه‌های تفریطی و افراطی زیادی را مطرح نموده‌اند. زنان افزون بر داشتن تکالیفی همچون اطاعت از شوهر در امور خانواده، حفظ عفت و وفاداری و حفظ اموال شوهر، و تربیت فرزند، مکلف به تمکین خاص و عام، عدم تصرف در اموال شوهر بدون اذن او، عدم خروج از منزل بدون اجازه شوهر و ... دارای حقوق منحصر به فردی همچون، حق دریافت اجرت‌المثل در ایام زوجیت، حق نفقه، حق مهریه و ... نیز می‌باشند.

رحمانی پرچیکلائی، 1396، 1). اسناد منشور بین المللی حقوق بشر: 1- توجه به حقوق فردی نهاد خانواده، رسمیت بخشیدن به برخورداری از زندگی خانوادگی و حق تشکیل خانواده. 2- به رسمیت شناختن شخصیت حقوقی مستقل برای خانواده و متعهد نمودن دولت‌ها در دو بعد سلبی و ایجابی به حمایت از نهاد خانواده. چارچوب حمایتی منشور از نهاد خانواده ماهیتی دوگانه (فردی- نهادی) دارد و تضمین کننده تشکیل، حفظ، دوام و بقای نهاد خانواده است. به رسمیت شناختن حق انسجام و همبستگی خانواده در اسناد بین المللی کنوانسیون مربوط به وضعیت پناهندگان 1951 و کنوانسیون حقوق کودک 1989. اصل 10 قانون اساسی خانواده واحد بنیادین جامعه اسلامی بوده که همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌ها باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده و پاسداری از قداست آن بر پایه حقوق و موازین- اسلامی باشد. اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر بعنوان اولین سند مدون و رسمی بین المللی در خصوص حقوق بشر بر تساوی حقوق و آزادی‌های برابر بین زن و مرد که در کلیه امور فردی، خانوادگی و اجتماعی تاکید دارد. دین اسلام، زن و مرد را در حیثیت و شرافت انسانی یکسان دانسته و لازمه آن را داشتن حقوق انسانی برابر می‌داند، اصل مساوات حقوق بین زن و مرد غیر از تشابه حقوقی بین آنها است. هماهنگی احکام با یکدیگر از یک سو و تناسب آن با واقعیت‌های تکوینی موجود هر یک از دو جنس زن و مرد، چهره نظام فقهی اسلام را موجه می‌سازد. (جعفری، 1389، 1)

اصطلاح جنسیت و توسعه به جای اصطلاح زن در توسعه، در دهه 1980 استفاده و بعد از آن در بیشتر کشورهای جهان سوم، راهبردهایی برای برطرف شدن موانع و مشارکت عملی زنان در توسعه گرفته شد. توانمندسازی زنان یکی از راهبردها، با تأکید بر مشارکت زنان از طرق گوناگون از جمله افزایش سطح تحصیلات، برخورداری از حق مالکیت قانونی و رفع تبعیض از بازار کار است. (زاهد، 1398: 1). معاهده رفع هرگونه تبعیض علیه زنان (دیدگاه غربی- مبتنی بر تفکرات انسان محور و زن گرایانه، دنیانگر) و طرح الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت (دیدگاه اسلامی- مبتنی بر ارزش‌های الهی) در راستای عدالت جنسیتی مطرح است. 2- اسناد بین المللی تدوین شده در خصوص زنان و مردان، نه تنها به نفع زنان نبوده، بلکه با روحیات و ذات آن‌ها متفاوت می‌باشد. 3- اسناد بالادستی، قوانین و سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران (در راستای قوانین اسلامی، مطابق با عدالت جنسیتی می‌باشد. (بوذرپور، 1398: 1). جنسیت به عنوان یکی از زمینه‌های ممنوعه تبعیض در قانون اساسی، شناسایی نشده، (اصل ۱۹ قانون اساسی) اشتغال زنان یک حق است و نه وظیفه. زنان همواره در طول تاریخ دوشادوش مردان کار می‌کرده‌اند، جز در مشاغلی که مختص زنان است و زنان در این مورد تکلیف شرعی و قانونی خواهند داشت و در هیچ یک از منابع در خصوص حق اشتغال زنان جلوگیری نشده است به جز در مورد عدم خروج از منزل بدون اجازه شوهر و انتخاب شغل منافی مصالح خانواده. (شاهی طرزجانی، 1401، 1).

1-4- زن در ادیان الهی

ملتهایی مانند هند، مصر و... گمان می‌کردند اعمال صالح زنان پادش ندارد در حالی که اسلام هیچ فرقی بین زن و مرد قائل نیست، مسیحیان و یهودیان معتقد بودند زنان نزد خدا، خوار و بی مقدار هستند. (ابن عاشور بی تا: ۲۶۲). طبق آیات قرآن^۱ و عهدین، برخورداری انسان از فطرت خداشناسی مربوط به وجود انسانی بوده و آنچه جایگاهی در آن نبوده، جنسیت است. در عهدعتیق و عهدجدید آیاتی که نشان‌دهنده کرامت‌ذاتی انسان است، وارد شده و محوریت آن «انسان» است، یعنی مرد و زن هر دو از کرامت انسانی برخوردار هستند. در عهد جدید، انسان دارای قوه تعقل و اختیار بوده، و تفاوتی بین زن و مرد نبوده و از زنان نیکوسیرت تجلیل نموده و آنها را نزد خداوند دارای مقام والایی تلقی کرده است. (وحیدی، ۱۳۹۹) آیین زرتشت به عنوان دین الهی ایران باستان متناسب با ادیان الهی دیگر به زن به عنوان مخلوقی هم پایه با مرد نظر دارد. این ادعا از خلال متون دین زرتشتی و قوانین عرفی و اجتماعی آن و همچنین جایگاه زن در عرصه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی و مذهبی و... نمایان می‌شود. در مقابل، ادیان غیرالهی باستان (زروانی، مهر، مانوی، مزدکی)، زن نسبت به مرد دارای جایگاه نازلتری می‌باشد. در این ادیان غالباً زن به عنوان موجودی شرور و اهریمنی نمایانده می‌شود که همواره باعث گمراهی مرد می‌گردد. (جلالوندی، ۱۳۹۳، ۱)

زنان علاوه بر نقش مهم در خانواده، در جامعه به عنوان یک شهروند، به انواع مشارکت‌های اجتماعی می‌پردازند. زنان یک ساخت حضور خانوادگی و یک ساخت حضور اجتماعی داشته و به هیچ یک از دو حریم خانواده و جامعه منحصر نیستند. مومن‌زاده سجیدان، ۱۳۹۶، ۱). بازخورد رفتاری در بعد حقوق وصیت و در بعد حقوق ارثیه، در ایران باستان و در میان ادیان الهی غیر از اسلام متفاوت بوده و در یهودیت، اساساً حقوق ارثیه‌ای برای زن با وجود مرد شناخته نمی‌شده و در ایران پیش از اسلام نیز وضع بر همین شکل بوده است. (جوانمردی، ۱۳۹۶، ۱). بر اساس مذاهب موجود در مسیحیت نسبت به حقوق و جایگاه زن در خانواده، دیدگاه‌ها و نظریات متفاوتی وجود دارد و در قرون نوزدهم و بیستم با گسترده‌تر شدن فعالیت فمینیست‌ها گرایش به سمت برابری حقوق زن و مرد افزایش یافته و قوانین زیادی هم به تصویب رسیده است. (سوسن‌آبادی، ۱۳۹۷، ۱). در آموزه‌های اسلام، ویژگی‌های انسانی زن و مرد یکسان بوده و هر دو دارای اختیار، مسئولیت‌پذیری و توان رسیدن به کمال و سعادت را دارند. فمینیسم برای دفاع از زنان ایجاد و راه رسیدن به سعادت را در برابری حقوق زنان و مردان عنوان می‌کند. (هاشمی، ۱۳۹۶، ۱).

۲- مقام معنوی زن

در طول تاریخ، منزلت و هویت مستقل زن، نادیده گرفته شده و تنها در دین اسلام ارزش و ماهیت او، آن هم با ذکر نمونه‌ها و الگوهای واقعی مشخص شده؛ از جمله حضرت مریم (ع) تنها زنی که نامش صریحاً در قرآن آمده و سوره‌ای به نام ایشان نامیده شده؛ در قرآن نسبت به انجیل، شخصیت و فضایل خود حضرت مریم (ع) جدای از مادر حضرت عیسی (ع) بودن، بیشتر مورد توجه قرار گرفته و ارزشمند و محترم شمرده شده، از جمله «مائده» الهی که قبل از تولد مسیح (ع) و «رزق» بعد از تولد ایشان دریافت نمودند. (قاسمی، ۱۳۹۶، ۱) نفی برخی انتقادات غلط از اسلام در خصوص زنان به استناد آیه ۳۵ سوره احزاب که با بیان ده مقام معنوی برای انسان، آن را هم در مورد زنان و هم مردان به صورت مجزا با خطابات (مرد و زن) به کار برده است: **إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ**

۱ - آیه ۳۰ روم: «فطرت الله التي فطرت الناس عليها لا تبديل لخلق الله» .

وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا: این آیه ده مقام و ویژگی را برای زنان همچون مردان با تلاش فردی و اجتماعی قابل دستیابی دانسته و آنان را با آن مقام مورد خطاب قرار داده است: ۱-مقام اسلام (الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ) ۲-مقام ایمان (وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ) ۳-مقام طاعت (وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ) ۴-مقام صدق (وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ) ۵-مقام صبر (وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ) ۶-مقام فروتنی (وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ) ۷-مقام وجود (وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ) ۸-مقام روزه (وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ) ۹-مقام مالکیت (وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ) ۱۰-مقام ذکر حق (وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ). (بابایی، ۳/۶۱۱) در همه ده مورد زنان و مردان استفاده شده است، مردان و زنان مسلمان، مردان و زنان مؤمن، مردان و زنان صادق و

نظام حقوقی اسلام در تشریع حقوق و تکالیف زن و مرد، با وجود اشتراکات فراوان در حقوق و وظایف، ویژگی‌های فطری و طبیعی را مورد توجه قرار داده است. شهید مطهری با بهره‌گیری از دانش قواعد فقه و علم اصول و منطلق از حقوقی که اسلام برای زن تعیین نموده، دفاع کرده و به شبهات وارده به نحو احسن و اکمل پاسخ داده است. به نظر ایشان یکی از مسلمات دین اسلام این بوده که مرد، حقی به مال و کار زن نداشته، نه می‌تواند به او فرمان دهد که برای من فلان کار را بکن، و نه اگر زن کاری کرد که به موجب آن کار، ثروتی به او تعلق گرفت مرد حق تصرف بدون رضای زن در آن ثروت ندارد، و از این جهت زن و مرد وضع مساوی دارند. (شایق، ۱۳۹۹، ۱). حقوق زوجین در قانون ایران مبتنی بر تفاوت نقش زن و مرد است، پدیده چندهمسری یا تعدد زوجات در ادوار گذشته میان اقوام و جوامع رواج داشته و از منظر فقه و حقوق ازدواج مجدد مشروع و با شروطی از جمله عدالت، مجاز بوده و فقدان آن در هنگام انعقاد چنین عقدی باید موجب بطلان شود. (گنجیان خناری، ۱۴۰۱، ۱). در فقه اسلامی براساس اصول و قواعد متعدد همچون قاعده لاضرر و منع عسر و حرج، الزام حسن معاشرت و اصل تحکیم بنیان خانواده؛ حق جنسی زوجه به رسمیت شناخته شده است. در فقه اسلامی درخصوص نشوز زوج در تأمین نکردن نیاز جنسی زوجه، به صراحت پرداخته است. در رویه قضائی در ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی تحت قاعده عسر و حرج قابل پیگیری است که طبق آن زوجه باید عسر و حرج خویش را ثابت نماید تا بتواند از همسر خویش طلاق بگیرد. فقه اسلامی به حقوق خانواده اشاره نموده و ضمن مورد توجه قراردادن حق جنسی زوجه، برای فهم موضوع آنها داورى عرف را مشروعیت داده است. (سادات شمس، ۱۴۰۰، ۱)

۳- زن در آئینه فقه و حقوق

از موضوعات مشترک ادیان الهی و نظام‌های حقوقی مسأله ارث بوده که در کتب حقوقی و فقهی و ادیان توحیدی مختلف (اسلام، یهود، مسیحیت و زرتشت) تحت عناوینی همچون موجبات، موانع و شرایط ارث، مورد توجه قرار گرفته است. موانع ارث زوجه (قتل، کفر، لعان و نسب نامشروع) در حقوق ایران و ادیان رسمی مورد توجه بوده که کفر و قتل از موارد مشترک آن در قانون مدنی و ادیان رسمی است و در ادیان مسیح، یهود و زرتشت، مانع لعان پیش‌بینی نگردیده است. (کوئینی، ۱۳۹۷، ۱). موضوع اراده زنان در عقد نکاح و مباحث راجع به حقوق زنان در تمامی جوامع بشری مورد توجه بوده و هر کدام از کشورها، بر پایه نوع فرهنگ و سنت فکری خود، شرایط و مقررات ویژه‌ای را برای جایگاه اراده زنان در عقد نکاح و حقوق زنان وضع کرده اند. اسلام قواعد مربوط به حقوق بشر را به صورت کامل و همه جانبه بیان نموده، و به جنس زن نگاهی متعالی داشته است؛ به صورتی که زن را دارای تفکر، ایمان، عمل، اخلاق، بینش و روشی مستقل و پاسخگو همانند

مردان می‌داند. اراده زنان در انعقاد عقد نکاح در احکام اسلامی جایگاه اساسی داشته است. اراده در تشکیل خانواده صرفاً به انتخاب جفت مناسب ختم نمی‌شود و فرزندآوری ماهیت تشکیل‌دهنده و پسینی دارد. موضوع «اراده زنان و تشکیل خانواده» از سه منظر 1- فقهی، 2- حقوق بشری و 3- حقوق ایران در این تحقیق بررسی شده است. (اسمعیل‌تبار، 1401، 1)

مصادیق حقوق مثبت برای زنان در سراسر ابواب فقهی اسلام مشاهده می‌شود که این موارد ناشی از نگاه حمایتی اسلام به جنسیت زنان و اهمیت والای روحیات و عواطف آنان نزد قانونگذار اسلامی است. این پژوهش به موارد تخفیف کیفرهای زنان بزهکار از جمله مجازات زن مرتد، عدم جواز تبعید زن به واسطه زنا و قوادی، به طور مستند و مستدل در شریعت اسلام و حقوق کیفری ایران پرداخته است. نتایج حکایت از تبعیض مثبت به نفع زنان در اجرای مجازات زنان و مردان، در قواعد فقهی و شرعی است و در قانون مجازات اسلامی هم به تعبیت از فقه شیعه تفاوت‌هایی در اعمال مقررات کیفری بین زن و مرد وجود دارد. (قالیاف، 1398، 1). واژه تشهیر (اعلام در جراید عمومی به جهت اطلاع یافتن دیگران و رسوا کردن فرد) و تعریب (تبعید و اقامت اجباری در محل معین) از واژه‌های فقه و حقوق جزای اسلامی می‌باشند. واژه تشهیر در قانون مجازات اسلامی مصوب 1392 هم بر اشخاص حقیقی و هم بر اشخاص حقوقی قابل اعمال بوده ولیکن تبعید (تعریب) فقط درباره شخص حقیقی قابل اعمال است. از مصادیق تشهیر در ماده 19، انتشار حکم قطعی در رسانه‌ها (در تبیین مصادیق درجه شش تعزیرات) و در ماده 23 انتشار حکم محکومیت قطعی (تحت عنوان مجازاتهای تکمیلی و تبعی)، بوده و مصداق تعریب (تبعید) در بند الف ماده 23 اقامت اجباری در محل معین است. (نوراله‌زاده احمدآبادی، 1396، 1)

حقوق جنسی از جمله حقوق مشروع زن و شوهر در قانون خانواده است که فقه اسلامی تدابیر قابل توجهی را برای رعایت آن و حفظ حدود زوجین و تمتع حداکثری و مطلوب آنان اندیشیده است. در قانون مدنی و قانون حمایت خانواده سال 1391 ضمانت اجرایی برای نشوز زوج در نظر گرفته نشده است. عدم توجه قانون به حق جنسی زن، در تلقی عرفی از حداکثرانگاری حقوق جنسی مرد و تمایلات تقلیل‌گرایانه یا نادیده‌انگارانه نسبت به حقوق جنسی زن تأثیر غیرقابل‌انکاری داشته است. (شعربافچی‌زاده، 1396، 1). در قوانین ایران برابری زن و مرد و اصل آزادی اشتغال زن پذیرفته شده است. در نتیجه اشتغال زنان به صورت کلی نمی‌تواند مانعی برای زنان و تهدیدی برای خانواده‌ها باشد، بلکه بستگی به نوع شغل زن، میزان درآمد و رضایت زن از شغل دارد. (سعیدی، 1395، 1). مناصبی همچون قضاوت زن، نظر مشهور (فقه‌های متقدم)، عدم قضاوت زنان است ولی بعضی فقه‌های متأخر چنین اعتقادی ندارند. دقت در ادله منع زنان در این خصوص مشعر به این است که تکلیف قضاوت از دوش بانوان برداشته می‌شود، نه اینکه زنان را از اشتغال به قضاوت منع نماید. تصدی مناصب سیاسی و اجتماعی در عالی‌ترین سطوح برای زنان در شرایط خاص امکان‌پذیر است. در باب مرجعیت بسیاری از فقها در کنار شرایطی همچون ایمان، عدالت و اجتهاد، شرط «رجولیت» یا مرد بودن را ذکر کرده و برخی دیگر از فقها یا این شرط را ذکر نکرده و یا نسبت به لزوم آن اظهار شک و تردید و فقدان دلیل کرده‌اند. فقه‌های شیعه، بر این باورند که زن نمی‌تواند امام جماعت مردان و یا زنان و مردان باشد. ولی می‌تواند امام جماعت برای زنان باشد. در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، به جز سه منصب رهبری «یا ولایت امر»، ریاست جمهوری و قضاوت، هیچ ممنوعیتی برای تصدی سایر مناصب سیاسی و اجتماعی وجود ندارد. با توجه به تفکر لیبرالیستی و سکولار حاکم بر حقوق بین‌الملل، زنان می‌توانند بدون هیچ تبعیضی متصدی محاکم مختلف گردند. (ادهمی، 1397، 1). یکی از چهار دسته اصول و حقوق پذیرفته شده بر اساس اعلامیه 1988 سازمان بین‌المللی کار، اصل عدم تبعیض است. یکی از اهداف ملل متحد رسیدن به همکاری بین‌المللی به لحاظ ارتقا و تشویق احترام به

حقوق بشر و آزادی‌های اصلی بدون تمایز از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب برای همه مردم در ماده «1» منشور ملل متحد پیش‌بینی شده است. یکی از اعضای سازمان بین‌المللی کار جمهوری اسلامی ایران بوده که سیزده مقاله‌نامه آن سازمان را پذیرفته از این بین پنج مقاله‌نامه، از حقوق بنیادین بوده و عبارت است از لغو کار اجباری، منع تبعیض در استخدام و اشتغال، ممنوعیت کار کودکان، مزد برابر زن و مرد. در قوانین متعدد جمهوری اسلامی ایران، اصل عدم تبعیض پیش‌بینی گردیده است. (کابلی کسمایی، 1398، 1).

نتیجه‌گیری

پس از بررسی و واکاوی منابع فقهی-حقوقی نتایج ارزنده‌ای حاصل شد. در پاسخ به سؤال مقام زن در شعار «زن، زندگی، آزادی» در فقه و حقوق چگونه است؟ می‌توان بیان داشت که در قرآن حدود 400 آیه یعنی نزدیک یک شانزدهم آیات قرآن کریم درباره زنان است. 76 آیه به نقش زن در دو بعد ایمان و کفر پرداخته که 11 آیه آن به زنان نیک و 63 آیه به زنان بد اختصاص داشته و از چهار زن ظالم (زنان حضرت نوح (ع) و حضرت لوط (ع) و زنان عزیز مصر و ابولهب) نام می‌برد. امام علی علیه السلام در نامه 31 نهج البلاغه (نامه به امام حسن مجتبی (ع)) توصیه و سفارش به زنان می‌نماید و جمله معروف؛ کاری که بیشتر از توانایی زن است به او وامگذار، که زن گل بهاری است، نه پهلوانی (خدمتکاری) سخت‌کوش. حفظ حرمت و کرامت زن یک اصل پذیرفته برای اسلام بوده و در دستورات و احکام نورانی آن، این قداست رعایت شده است. طبق آیات قرآن و عهدین، برخورداری انسان از فطرت خداشناسی مربوط به وجود همه انسان‌ها (زن و مرد) بوده که دارای سرشت مشترک انسانی هستند. اصل 10 قانون اساسی، تأکید بر آسان کردن تشکیل خانواده و پاسداری از قداست آن بر پایه حقوق و موازین اسلامی است.

سؤال بعدی که مطرح می‌شد این است که آیا منابع فقهی-حقوقی مقام و جایگاه زن را کمتر از مردان شناخته و آیا زنان می‌توانند همچون مردان در عرصه‌های مختلف اجتماعی حضور یابند؟ مقام زن نزد خداوند با مردان تفاوتی نداشته و در منابع فقهی برتری جنسیتی مطرح نبوده بلکه برتری به تقوای الهی است. قانون اساسی صراحتاً حقوق یکسان و مساوی زن و مرد را سفارش نموده است. ماده 23 میثاق و اعلامیه حقوق بشر بین‌المللی حقوق مدنی، سیاسی بر حمایت از نهاد خانواده، «حق ازدواج و تشکیل خانواده» و «تساوی حقوق و مسئولیت‌های زوجین» تأکید نموده است.

تفاوت‌های زن و مرد در قانون مجازات اسلامی در سه دسته 1. تفاوت در اجرای مجازات 2. تفاوت در معافیت از مجازات 3. تفاوت در نوع و میزان مجازات تقسیم‌بندی می‌شود. در کتاب، سنت و عقل، اصل جواز اشتغال زنان مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. قوانین پیشگیری از خشونت خانگی در نظام حقوقی ایران در دو دسته تحت عنوان الف- تساوی حقوق و رفع تبعیضات ناروا و مصونیت حیثیت، جان و مال مردم ... ب- قوانین حقوق زن، خانواده و زوجه اشاره شده است. وجود سه عنصر اساسی 1- وجود علت ممنوعه‌ی ناشی از تفاوت 2- تفاوت در رفتار 3- هدف معین؛ برای احراز تبعیض آمیز بودن یک مصوبه یا اقدام رویه‌نهادی، رفتار، برابر اسناد بین‌المللی حقوق بشر قابل استنباط بود. عدالت جنسیتی به معنای رعایت تناسب زنان و مردان در دسترسی به امکانات فرهنگی بود. در قرون نوزدهم و بیستم با فعالیت فمینیست‌ها گرایش به برابری حقوق زن و مرد افزایش یافت در حالی که در فرهنگ اسلامی از همان ابتدا پیامبر (ص) تأکید بر برابری حقوق انسان‌ها داشته و مبنای برتری انسان‌ها، جنسیت و نژاد نبوده بلکه تقوا و عمل صالح است. در قوانین جمهوری اسلامی ایران با توجه به مبانی

فقهی، به مقام و جایگاه زن در جامعه و قانون خانواده توجه شده و قوانین حمایتی هم منظور شده است. هند، مصر و... اعمال صالح زنان را بدون پاداش، مسیحیان و یهودیان هم جایگاه خاصی نزد خدا برای زن قائل نبودند؛ در حالی که اسلام هیچ فرقی بین زن و مرد قائل نبوده، بلکه مریم و زن فرعون (آسیه) مثل و نمونه برای مؤمنان (مرد و زن) و زنان حضرت نوح و لوط را مثل و نمونه برای کافران بیان می نماید.

پیشنهادهاتی که قابل طرح است را می توان این گونه بیان نمود که با عنایت به جمعیت زنان که نزدیک به نصف جامعه را تشکیل می دهند بایستی متولیان امر در آشنایی این قشر با حقوق اجتماعی و سایر حقوقشان نموده و تأکید و توجه اسلام را به آنها یادآوری نمایند، تا به راحتی عده ای نتوانند از این جهالت سوءاستفاده نموده و مشکلاتی را رقم زنند.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

این کثیر، ابوالغداء، (1410ق)، تفسیر، بیروت، دارالمعرفه.

این حجر، عسقلانی، (1413ق)، فتح الباری، بیروت، دارالمعرفه.

ابوطالب، زهرا، (1401)، «سیر تحولات تقنینی بعد از انقلاب در جهت استحکام خانواده»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده رفاه، گروه حقوق.

ادهمی، کبری، (1397)، «مناصب زن با رویکرد موقعیت زن در آموزه های دینی»، رساله دکتری، دانشگاه عدالت.

اسماعیلی، مهدیه، (1397)، «گونه شناسی نگرش به زن در پژوهش های علمی در پرتو کلام امام علی علیه السلام»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه لرستان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

اسمعیل تبار، احمد، (1401)، « جایگاه اراده زنان در تشکیل خانواده در حقوق موضوعه ایران و اسناد حقوق بشری»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خلیج فارس، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

بابایی، احمد علی، (1374)، برگزیده تفسیر نمونه، تهران دار احیاء الکتب الاسلامیه.

بوزپور، علی، (1398)، « عدالت جنسیتی با نگاه تطبیقی به طرح الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت و کنوانسیون رفع هر گونه تبعیض علیه زنان»، پایان نامه - کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، دانشکده حقوق قضایی

جلالوندی، الهه، (1393)، «دیدگاه ادیان ایران باستان درباره حیات اجتماعی زن»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، مجتمع دانشگاهی ولیعصر (عج) - دانشکده ادبیات و علوم انسانی

جعفری، خدیجه، (1389)، « بررسی مبانی فقهی حقوق زن در اعلامیه جهانی حقوق بشر»، پایان نامه کارشناسی ارشد، مرکز پیام نور تهران، دانشکده علوم انسانی.

جوانمردی، شیوا، (1396)، « احکام ارث و وصیت قبل از اسلام و حقوق ایران»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان.

حاجبی، هادی، (1399)، «بزه دیدگی زنان در محیط شغلی و سیاست کیفری ایران در پیشگیری از آن»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، دانشکده علوم انسانی.

حکیم اول، نسرين، (1397)، پایان نامه کارشناسی ارشد «مطالعه تطبیقی مسئولیت کیفری زنان در شریعت اسلام و یهود»، دانشگاه آزاد اسلامی واحد صفادشت، گروه حقوق.

رازی، فخرالدین محمد، (1392م)، تفسیر کبیر، بیروت، دارالفکر.

رحمانی پرچی کلائی، عهده، (1396)، «بررسی تطبیقی حقوق و تکالیف زنان در خانواده از منظر فقه و حقوق موضوعه»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهشهر.

زاهد، زیدالله، (1398)، «تأثیر تبعیض جنسیتی بر رشد اقتصادی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد، پردیس علوم انسانی و اجتماعی - دانشکده اقتصاد، مدیریت و حسابداری

سادات شمس، لیلا، (1400)، «بررسی تطبیقی حقوق جنسی زوجه در اسلام و نظریات فمینیسم جهانی با تأکید بر نظام حقوقی ایران»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، پژوهشکده خانواده

سعیدی، سارا، (1395)، «اصول حمایتی درآمدزایی زنان در نگرش فقه اسلامی و حقوق ایران و اسناد بین المللی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اصول الدین، دانشکده اصول الدین مرکز قم

سوسن آبادی، لیلا، (1397)، «حقوق زوجه در اقلیت های دینی با تأکید بر مسیحیت»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس، دانشکده علوم انسانی

شایق احمد، (1399)، «مبانی فقهی - حقوقی شهید مطهری در مسئله حقوق زن در اسلام»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان یزد، مرکز پیام نور یزد.

شاهی طرزجانی، مریم، (1401)، «مطالعه تطبیقی حق اشتغال زنان در نظام حقوقی ایران و انگلستان»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تفت، گروه حقوق

شجاعی باغینی، اعظم، (1397)، «حقوق قضائی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

شعربافچی زاده، مرضیه، (1396)، «واکوی عدالت جنسی در روابط زناشویی در نظام حقوقی ایران»، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

شمسی، رقیه، (1397)، «قاعده نفی سبیل با تکیه بر اصل حاکمیت ملی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، موسسه آموزش عالی آفاق، دانشکده اقتصاد و علوم انسانی. شهرستانی، محمد بن عبد الکریم، (2004م)، الملل والنحل، بیروت، دار المعرفة.

صادقی تهرانی، محمد، (1365)، الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن، قم، انتشارات فرهنگ اسلامی.

صدقیانی تبریزی، اختر، (1401)، «بررسی برابری زن و مرد از نگاه اسلام و حقوق بین الملل بشر»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان سمنان، مرکز پیام نور گرمسار.

طباطبایی، سید محمد حسین، (1381)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات جامعه مدرسین.

طبرسی، ابومنصور احمد بن علی بن علی، (2006م)، مجمع البیان، بیروت مؤسسه الاعلمی.

عاملی، ابراهیم، (1360)، تفسیر عاملی، تهران، انتشارات صدوق.

عبدعلی البویدام، عظیمه، (1401)، «زندگینامه زنان ستوده و مذموم از دیدگاه قرآن کریم بر اساس تفاسیر معاصر»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه ادیان و مذاهب، دانشکده الهیات

علی پور کتبه، نسرين، (1394)، «مبانی فقهی حقوقی حق مالی زوجه با تأکید بر جنبه های اقتصادی آن»، رساله دکتری فدا دانشگاه خوارزمی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی

فیاضی، معصومه، (1399)، «تحلیل مبانی تشریع حقوق جنسی متفاوت برای زن و مرد با تأکید بر یافته‌های فیزیولوژیک»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شاهد، دانشکده علوم انسانی.

قالیباف، بهاره، (1398)، «مصادیق حقوق مثبت زنان در امور کیفری و مبانی فقهی و حقوقی آن»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده حقوق

قرطبی، ابو عبدالله محمد بن احمد، (2008م)، تفسیر قرطبی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

کابلی کسمایی، کوروش، (1398)، «اصل عدم تبعیض در حقوق بین‌المللی کار و حقوق کار ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان قزوین، مرکز پیام نور قزوین.

کلینی، محمد بن یعقوب، (1388)، کافی، تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

کوثینی، مهدی، (1397)، «مبانی موانع ارث زنان در حقوق ایران و ادیان رسمی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس.

گنجیان خناری، مهدی، (1401)، «بررسی شرط مساوی و یکسان در ازدواج مجدد ازدیگاه حقوق ایران و فرانسه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهشهر.

مؤمن زاده سجیدان، کوثر، (1396)، «رابطه مشارکت اجتماعی زنان با حقوق اعضای خانواده در نظام حقوقی ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق علیه السلام، دانشکده معارف اسلامی و حقوق.

محمدپور قره تپه، شیماء، (1397)، «بررسی فقهی و حقوقی اشتغال زوجه در روابط زوجین»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، موسسه آموزش عالی طلوع مهر - قم.

مسعود سینکی، مهران، (1401)، «جایگاه اراده زنان در تشکیل خانواده در حقوق موضوعه ایران و اسناد حقوق بشری»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، دانشکده حقوق قضایی.

مطهری، مرتضی، (1367)، اخلاق جنسی در اسلام و جهان غرب، تهران انتشارات صدرا.

مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴) تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

نوراله زاده احمدآبادی، سجاد، (1396)، «بررسی تشهیر و تغریب در فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی مصوب سال 1392»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشکین شهر.

نصیری، زیبا، (1391)، «مقایسه جایگاه اجتماعی زن پیش از اسلام با دوره اسلامی با تأکید بر نهج البلاغه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

وجدان طلب فومنی، مریم، (1392)، «بررسی حقوق زنان در امور مربوط به ازدواج و روابط خانوادگی با مطالعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر»، پایان‌نامه کارشناسی - ارشد، دانشگاه گیلان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

هاشمی، سیده کبری، (1396)، «بررسی تطبیقی سعادت زن در قرآن و فمینیسم»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی مراغه

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، 1368، تهران، نشر میزان.

انگلیسی

Shayeq, Ahmed, 2019, master's thesis "Legal-jurisprudential foundations of Martyr Motahari in the issue of women's rights in Islam", Payam Noor University, Yazd Province, Payam Noor Center, Yazd.

Ibn Hajar, Asqlani, (1413 AH) Fath al-Bari, Beirut, Dar al-Marafa.

Jurisprudential analysis of the status of women in the slogan "Woman, Life, Freedom"

Ayatollah Ismaili1(Lecturer in the Department of Islamic Studies,Khatam Al-Anbiya Air Defense University,Tehran.Iran)

Ali Saidi2(Lecturer in the Department of Islamic Studies,Khatam Al-Anbiya Air Defense University,Tehran.Iran.)

Abstract

Throughout history, women have always been noticed and sometimes abused, and the emerging religious religions and schools have not neglected this issue. The position and value of men and women in the eyes of God is calculated based on their piety. Sometimes, under the pretext of supporting women, support movements are formed by some people, politicians and statesmen of hostile countries. In 1401, under the pretext of supporting women, a movement in support of women with the slogan "Women, Life, "Azadi" was started and some people knowingly or unknowingly accompanied it, this caused the analysis of the concept of women in this slogan from the point of view of jurisprudence and law. The question that arises is what is the jurisprudential-legal position of women? The method of conducting this research is library-based using books, articles and theses, and it is done in a descriptive-analytical way. After examining the Qur'anic verses and various traditions (jurisprudential sources) as well as some legal materials (internal and human rights), the results showed that Islam and some other divine religions do not consider gender as a factor of superiority, but in the Quran, divine piety is a factor of superiority. It has been stated and examples of women who have been wronged for male and female believers such as Asia, the wife of Pharaoh, and Maryam, the mother of Jesus (PBUH) have been mentioned.

Keywords: jurisprudence, law, position of woman, slogan "woman, life, freedom."
